

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ

(Խմբագրական «ԱՄԿ»-ի)

Ս. Էջմիածնի զանգակներու ղողանջեն տարածվող մեծ սուգին որպէս փոխադարձ մակընթացութիւն՝ համահաշկական սիրո, հավատարմութեան ու միասնականութեան ղգացումներու և Հայաստանյայց Եկեղեցւո հանդէպ անսասան հավատքի հսկա արիք մը բարձրացող շնորհազարդ Տ. Տ. Գեորգ Զ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի վախճանումը:

Սփյուռքի բոլոր անկյուններէն, Հրախոսային և Հարավային Ամերիկաներէն, Եվրոպայէն, Բալկանյան երկիրներէն, Կիբիկյան թեմերէն և Միջին Արևելքի երկիրներէն, եկեղեցական ու աշխարհական պատմիրակներ փութացին դէպի Ս. Էջմիածին՝ համայն հայութեան ցավակցութեանները հայտնելու Մայր Աթոռին: Իսկ հուշարկավորութեան ու թաղման արարողութեանց մասնակցեցան Հայրենիքի բոլոր գավառներէն ու շրջակա երկիրներէն հավաքված ներկայացուցիչներ և ժողովրդական խումբեր, ավելի քան 50.000 հավատացյալներ: Շաբաթներով հեռագիրներ, ռադիոներ և մամուլը ժողովուրդին մտածումն ու ղգացումը կեդրոնացած պահեցին Հայաստանյայց Եկեղեցւո Ս. Աթոռին և Եկեղեցական դեմքերուն և ասոնց ամնչակից հարցերու շուրջը:

Այս բոլորը հայտնի ապացուցներն են հայ ժողովուրդի սիրտին խորը տեղ գրաված և արտահայտվելու առիթ փնտրող այն լուսապաշտ տգիրին, հայրենասիրութեան ու հավատքին, որոնք դարձնում կապված են Հայաստանյայց Եկեղեցիին՝ որպէս անոր գոյութեան և ամբողջական կեդրոնական հաստատութեան:

Թեև ամեն գիտակից հայու համար ըմբռնելի է, թե եկեղեցական և ազգային տեսակետէն ինչ մեծ բաց կթողու Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի վախճանումը թե՛ Հայրենիքի և թե՛ Սփյուռքի հայութեան մեջ, բայց մյուս կողմէ՝ պետք է պայծառ հոգիով վիր առնել սա իրողութիւնը, թե անգամ մը ևս Հայաստանյայց Եկեղեցին է, որ իբր հաղորդակցութեան միջոց ու միութեան կապ ծառայեց բաժանյալ հայ աշխարհներու միջև:

Ահա երեսուն և ավելի տարիներէ ի վեր հայ ժողովուրդի ցրված ընկրները, Հայրենիքի ձորերէն մինչև Սփյուռքի անապատները, չեն կրցած ազատ ու մնալուն հաղորդակցութեան խողովակներ հաստատել՝ ո՛չ տնտեսական գետնի վրա, ո՛չ քաղաքական, ո՛չ փսկ արժանի դուրստարած մշակութային գետնին վրա: Հայ աշխարհներու միջև հաղորդակցութեան, կապի ու միասնութեան միակ գլխավոր հաստատութիւնը եղած է Հայաստանյայց Եկեղեցին: Ըլլա՛ կաթողիկոսներու ընտրութեան կամ վախճանումի առիթներով Անթիլիասի և Էջմիածնի մեջ, ըլլա՛ կաթողիկոսական կոնգրեսներու միջոցով, ըլլա՛ Մեռնոօթհնքի, եկեղեցական համագումարի և ա՛յլ առիթներով, ըլլա՛ Մայր Աթոռի և թեմերու միջև նմիրապետական ու վարչական հաղորդակցութեամբ, Հայաստանյայց Եկեղեցին եղած է մեծագույն կազմակերպութիւնը, որ կպահէ ժողովուրդի միութիւնը տարածումն այս աշխարհի մարկերսին վրա:

Ահա թե ի՛նչ կեդրոնական դիրք կպահէ և կարևոր դեր կկատարէ Հայաստանյայց Եկեղեցին հայ ժողովուրդի հոգեկան հաղորդակցութեան և ամբողջական միութեան պահ-

պանման տեսակետին: Եվ մեր ժամանակին-
րու մեջ անոր եզակի ան չափ հանգամանքը
նկատի պետք է որ ունենան բոլոր անոնք,
եկեղեցական կամ աշխարհական, որոնք գործ
կրնեն եկեղեցիի հետ կամ խոսք կրնեն Ե-
կեղեցիի մասին:

Այս հայացքով դիտված՝ պիտի տեսնվի,
որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի վախճանու-
մով հայ ժողովուրդը շրջապատող սոսքի մշու-
շեն վեր իսկ՝ միշտ տարածված վամա հայ
ժողովուրդի հավատքին, հայրենասիրության
ու միասնականության լույսը, որ զայն պի-
տի վանչի, այսպիսի սգավոր օրերու բնա-
կան հոռետեսությամբն են վեր, դեպի ինքնավրս-
տահություն ու լավատես աշխատանք:

Իրողություն է, պատկերին մեկ կողմին
վրա, որ Հայաստանյայց Եկեղեցվո վարիչ
ուժերուն մեջ նվազում կտեսնվի, երբ հետ-
զհետե աթոռն կլինան հին սերունդին մեծ
դեմքերը: Բայց պատկերին մյուս կողմին
վրա, նո՛ւնքան մեծ իրողություն է, թե Հա-
յաստանյայց Եկեղեցին ներկայիս իր վերա-
կազմության շրջանին մեջ կգտնվի թե՛ Հայ-
րենիքի և թե՛ Սփյուռքի մեջ: Արաբական
երկիրներու, մեջ կազմակերպված են թեմե-
րը՝ իրենց շուրջ կրթական ու մշակութային
լայն գործունեություններով: Լավագույն ար-
դյունքներ տալու վրա են դպրականքերը: Պո-
լիս, հարաբերաբար ազատության շրջանի
մը մեջ մտած, երկրպագական նոր ուժերու
պատրաստության համար բացած է իր դրպ-
րեկանքը, առարկա՝ Պատրիարք սրբազանի
խմաստուն հսկողության ու ժողովուրդի
գործադրանքին: Ս. Էջմիածին նույնպես ու-
նի իր վերականգնելու Հոգևոր Ճեմարանը,
որուն շրջանավարտները արդեն սկսած են
հրապարակ դալ: Ամերիկայի մեջ կառուց-
ված են բազմաթիվ նոր եկեղեցիներ: Նյու-
Յորքի մեջ Մայր Տաճարի մը կառուցման
համար բացված մեկ միլիոն դոլարի հանդա-
նակությունը գրեթե կհասնի վոյացած է:
Նույնպես Գալիֆորնիո շրջանի և Հարավա-
յին Ամերիկայի թեմերը եռանդուն եկեղե-
ցականներու առաջնորդությամբ վերակազ-
մության մեջ են:

Հետզհետե չեցվելու վրա է Մեծ աղետի
հետեանքով գոյացած դատարկությունը եկե-
ղեցական տերունդներու միջև: Ներկայիս
բազմաթիվ են երիտասարդ խանդավառ ե-
կեղեցականներ, որոնք պատասխանատու
պաշտոններու բարձրացած են թե՛ Միջին
Արևելքի մեր երկիրներուն մեջ, թե՛ Եվրո-
պա և թե՛ Ամերիկա: Եվ քիչ տարիներու ըն-
թացքին, անոնք անշուշտ պիտի կազմեն
գորավոր սերունդը, որ իր տանքուն վրա պի-
տի վերցնեն վարչական ու մշակութային ամ-

բողջ պատասխանատվությունը, որ կապված
է եկեղեցական նվիրապետության:

Երբեք արդար չէ ուրեմն հրապարակներու
վրա սովորական դարձած ավաղանքը՝ թե
հիները կմեկնին և անոնց տեղը նորեր չեն
գար: Տապալող մեծությանց փոխարեն շա-
րունակ նոր և արժեքավոր ուժեր հասնելու
վրա են, պայմանով որ անոնք հասկացողու-
թյամբ ու գործունեությամբ շրջանակվին: Մեծ
կաղնիներու անկումով զգալի կդառնան ա-
նոնց շուրջ բաց մնացած տարածություն-
ները: Բայց այդ բացերը ժամանակավոր
պիտի ըլլան, որովհետև ինկողներու կողքին
շուտով բարձրացողները պիտի ըլլան դարձ-
յալ կաղնիներ:

Հայաստանյայց Եկեղեցվո նոր ժամանակ-
ներու մեջ վերականգնումին համար իր մեծ
հովանին տարածող աշխարհի հսկա կաղնի
մըն էր Գեորգ Զ. Կաթողիկոս, կյանքով, դի-
տությամբ ու գործով, վարչական իմաստուն
ղեկավարության ու հայրական սիրտ մարմ-
նացալ սփյառ Հայրապետ մը: Իր մեծ ան-
ձին հմայքին ու հեղինակության կապած
էր ամբողջ ազգը: Անոր իրագործած ծրա-
գիրները մեծ կատարումներ նշան: Ուրիշ ոչ
ոք, մեր ազգի տվյալ ներկա կացության
մեջ, պիտի կարենար հաջողցնել այն ձեռ-
նարկները, զորս ինք հաջողցուց պետության
ու ժողովուրդին գործակցությամբ:

Հայրապետական Աթոռի ներքին սահման-
ներուն մեջ, հոգեւոյս Կաթողիկոսին վերա-
կազմական կարևոր գործերն են կը եղավ
Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանին վերաբա-
ցումը, իր կաթողիկոսական ընտրությունն
անմիջապես ետք, 1945-ին: Ճեմարանը ցարդ
արդեն սոված է ութը նորընծա շնորհալի
սարկավազներ, որոնցմե երեքը բարձրագույն
ուսման կեդրոններ ղրկված են: Անոնք ա-
պահովաբար քիչ ատեններ պիտի ընդունին
վարդապետական ձեռնադրություն և Հայաս-
տանյայց Եկեղեցին ուրախացնեն իրենց
թարմ ուժերուն գեղեցիկ գործերովը:

Երջանկահիշատակ Հայրապետի ուրիշ մեկ
հաջողությունը նշավ «Էջմիածին» ամսա-
դրին հրատարակությունը, 1944-են ի վեր,
որպես արժանավոր շարունակությունը հին
շրջանի «Արարատ» ամսագրին, լի Հայրա-
պետի կենդանի շունչով և պաշտոնական,
կրոնական ու մշակութային բովանդակու-
թյամբ:

Ս. Աթոռի և պետության փոխադարձ հա-
րաբերության գետնին վրա ևս, Գեորգ Զ.
Կաթողիկոս ապահովեց համերաշխ գործա-
կցություն և ստեղծեց վստահության մթնո-
լորտ: Այդ փոխադարձ բարեկամացողության

հողի վրա է, որ Ս. Աթոռին ի նպաստ ապահովեց վարդ մը իրավասություններ, ինչպես՝ նյութական եկամուտներու ապահովություն, եկեղեցիներու նորոգություն, հրատարակչական գործունեության իրավունք, մաքսային առանձնաշնորհում և այլն:

Գեորգ Զ. Կաթողիկոս եղավ նաև ամուր կապը Հայրենիքի և Սփյուռքի հայության միջև: Իր տեղապահության օրով էր, որ մեծ խանդավառությամբ բացավ Վաստուցի Դավիթ գործադուհի հանգանակությունը, ու քաջ կեցվածքով հայտարարեց, թե «Հայր չունի ա՛յլ հաստատուն կովան՝ բայց եթե Մայր Հայրենիքը, Հայաստանյայց Եկեղեցին՝ նրան գլխավորող Ս. Էջմիածնի Հայրապետական Աթոռով»:

Ան Սփյուռքի հայությունը հորդորեց երեք ուղղությամբ.—

— Նախ, հավատարիմ քաղաքացիությամբ պարտաճանաչ և օրինապահ ապրիլ տեղական այն իշխանություններու հանդեպ, որոնց հովանին կվայելէ հայ ժողովուրդը, շինարարությամբ նպաստելով այդ երկիրներու վերելքին:

— Երկրորդ, Հայաստանյայց Եկեղեցվո, հայ դպրոցի և հայ ընտանիքի շուրջ կազմակերպյալ գործունեությամբ պահպանել հայու դարերեն ժաղկած լուսափառ մշակութիւնը, ասով հայության որոշ նպաստը բերելու համար աշխարհին:

— Եւ երրորդ, հայության ցրված բնկորներուն միջև արթնցնել ամբողջական միության գաղափարը, գերագույն իրենալ ունենալով հայութիւնը միացած ու ամրացած տեսնելու իր պատմական Հայրենիքին մեջ:

Այսպիսի լայն միտքերով՝ ազդին Հայրապետը վհետեւ արտասահմանի բոլոր գաղութներու ազգային, կրօնական ու մշակութային կյանքին, և անընդհատ անոնց վարդեր գնահատանքի ու հորդորանքի կոնդակներ, որոնք տասնյակներով կհաշվվին այսօր, ուղղված ալլազան թեմերու և հաստատությանց, Հնդկաստանին միջև Ամերիկա:

Մեծ նախանձախնդրությամբ՝ Վհհափառ Հայրապետը կհսկիր Հայաստանյայց Եկեղեցվո ուղղափառ վարդապետության ու վարչական կեդրոնացումի պահպանության: Իր անսասան հավատքը այն էր, ինչ տր եղած է հավատքը բոլոր պայծառ հոգիներուն՝ թե օտարության մեջ, հեռու հայրենի հողերուն սրբություններին, հայ ժողովուրդի ինքնություն գոյության և ազգային ինքնագիտակցության ամենեւն ամուր հիմն է Մայր Եկեղեցին, որ իր նվիրական հուշարձաններով թնոստմ է նորա սրտի, նորա հոգու ելեւթների հետ և կենդանի պահում նորա

ներքին աշխարհում ազգային ոգին: Այս համոզումով, Ան կուղղեր շեղողները, կհորդորեր սխալողները և ամենի սաստումներով կծառանար Եկեղեցվոյն ավանդությունները խախտել ուղղողներուն դեմ:

Արտաքին հարաբերությանց մեջ, ո՛չ միայն փոխադարձ հասկացողության ու սիրալիր վերաբերմունքի մթնոլորտի մը մեջ կապերը պահեց Էջմիածնի և Անթիլիասի զույգ Աթոռներուն միջև, այլև արևել լայն միջազգային հորիզոններու վրա՝ հարգալիր հարաբերություններ մշակեց քրիստոնեական տրիշ Աթոռներու հետ: Այս մասին, օրինակ, շատ հրահանգիչ են իր թղթակցությունները Անգլիքան Եկեղեցվո Պետ Կենտրոնի Սրբապիսկոպոս Զիոֆֆրիի հետ:

Ահա թե ինչպիսի՜ գործունեություններով, ներքին և արտաքին հորիզոններու վրա իր հեղինակավոր անձին շնորհքն ու հմայքը տարածած դեմք մը եղավ Գեորգ Զ. Կաթողիկոս, սիրված իր ժողովուրդին, հարգված կառավարութենէն ու մեծարված օտարներէն: Ան հանդիսացավ մեկը մեր պատմության այն հոգեւորական պետերէն, որոնք հայ ժողովուրդի, հայ Հայրենիքի և Եկեղեցվո սրբազան դատին նվիրած են իրենց ամբողջ կյանքը— գործով ու գաղափարով, մեծ ու նկարագիրով հոյակապ դեմքեր, որոնց մեջ հայրենասիրությամբ զգացմունք մը չէ եղած, այլ՝ իրատեսություն և իմաստություն:

Հանդուցյալ Հայրապետը տներ ստեղծեց տակավին մեկ քանի երազներ, որոնց իրագործումին հետամուտ էր և որոնց տեսիլքով փակեց իր աչքերը:

— Կուզեր իր օրով վերանորոգված տեսնել Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը: Կարգադրություններ ըրավ, խոստումներ ապահովեց, և անշուշտ հիմա իր հոգին խաղաղության մեջ կճանչնա՝ թե հայրենի կառավարությունը հանձն առած է վերանորոգության ամբողջ հոգը, — ինչպես ակասած է վերանորոգել ուրիշ բազմաթիւ պատմական վանքեր:

— Հայրապետը կուզեր նաև նորարաց Հոգեւոր Ճեմարանի պայմանները ընդարձակել և արտասահմանէն ևս սաներ ընդունիլ, ուսանողներուն թիւը բարձրացնելով մինչև հարյուրի, և այս մասին օժանդակություն ապահովելով արտասահմանի հայութենէն:

— Ուրիշ մեկ երազն էր ընդարձակված տեսնել Հայրենիքի սահմանները հայ ժողովուրդի պատմական իրավունքներու տարածված վրա, և այդ արդար հայրենի ժառանգության մեջ վերստին ամփոփված տեսնել իր օտարասփյուռ գավակները: Այս

մասին, Իր հեղինակավոր ձայնը միշտ լսելի ըրավ մինչև միջազգային ատյանները:

— Իբրև Իր Հայրապետական սիրո արտահայտություն՝ Գեորգ Զ. Կաթողիկոս ծրագրած էր նաև, ներկա տարվան աշնան, Սրբալույս Մեռնի օրհնություն կատարել Ս. Էջմիածնի մեջ: Բայց Մեռնիօրհնի հայտարարության մանրամասնությունները բերելիք կոնդակի ժամանումեն առաջ, ահա հեռագրավ հասավ գույժը Իր մահվան, որ անշարժացուց Անոր բազմարդյուն Ս. Աջր:

Այդ երազներով Հայոց Հայրապետը վիջնե հող ու կմիանա մեր հայրերու հավիտենական հանգիստին:

Բայց երազներն են ծնողները իրականություն:

Եվ հայ ժողովուրդը իր համատարած վիշտին մեջ պիտի գիտնա վեր առնել իր աշքերը և իր արցունքներու կաթիլներու մեջեն դիտել մեծ տեսիլքները Հայոց Հայրապետին, ձգտելով դեպի անոնց իրականացումը:

Ազգին սուգը, ուրեմն, պետք է որ վերածվի նոր պատասխանատվության մը գիտակցության, մանավանդ անոնց համար, որոնք հայ ժողովուրդի հոգևոր ու մտավորական գործի մշակներն են, մեծ եկեղեցականներու ձեռքին ինկած ջահը վերցնելու և անոր դարավոր լույսը տարածելու համար Հայրենիքեն մինչև հեռավոր անկյունները հայկական Սփյուռքին:

Դարերու կորուստներեն ու վերականգնումներեն խոսող ազգային մեծագույն հավատքը պիտի մնա այն, թե՛ թեև մեկնողները պիտի չվերադառնան, բայց անոնց տեղը պիտի գրավեն միշտ նորերը:

Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը, ինչպես իր Տեղապահ սրբազանով, միաբանության անդամներով ու մտավորականներով փոսթալով հանգուցյալ Հայրապետի հուղարկավորության ու թաղման արարողությանց մասնակցելու, բաժնեց Ս. Էջմիածնի մեծ սուգը, նույնպես կտածե անսասան հավատքը՝ թե Ս. Աթոռին նորերնորի Տեղակալ բարձրապատիվ Եղիշե արքեպիսկոպոսի իմաստուն վարչության տակ, Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռը պիտի շարունակե մնալ գործոն ու լուսաբաշխ կեդրոնը համայն հայության, մինչև որ, ժամանակի լրումով, կատարվի կաթողիկոսական ընտրությունը և վերցվի սուգի քողը Ս. Էջմիածնի Հայրապետական Գահեն, ի մխիթարություն միաբանության ու հավատացյալ ժողովուրդին և ի պայծառություն Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցվո:

(«ՀԱՍԿ», պաշտոնական ամսագիր Կաթողիկոսության Հայոց Կիլիկիո, Անթիպիաս, 1954 թ., մայիս—հունիս, № 5—6)

